

LACZKÓ SÁNDOR^{ID}

osztályvezető
Szegedi Tudományegyetem
Klebelsberg Könyvtár
Társadalomelméleti Gyűjtemény
e-mail: laczkos62@gmail.com

Hazugság, önámítás és lelkiismeret mint politikai fenomén *

*„Az intellektus, mint az individuum önfenntartásának eszköze, leginkább az önál-
cázásban mutatja meg, mire képes [...] Az önelváltoztatásnak ez a művészete az
emberben éri el a csúcspontját: itt ugyanis a megtévesztés [...] a család és ámi-
tás, a hát-mögött beszélés, [...], az idegen tollakkal ékeskedés, a maszkirozott-
ság, [...] a mások és önmagunk előtt való színészkedés, – egyszóval az egyetlen
láng, a hiúság körüli szüntelen körözés [...] olyannyira szabály és törvény, hogy,
[...] nincs fölfoghatatlanabb, [...] miképpen támadhatott az emberekben tiszta és
valódi ösztön, igény az igazság iránt.”*

(Friedrich Nietzsche: A nem morálisan felfogott igazságról és hazugságról)

Vajon milyen etikai, társadalmi és politikai jelentősége lehet a hazugság s annak minősített esete, az önámítás problémájának? Mindössze egy, a társadalmi együtt-
élést és az egyéni érvényesülést kísérő jelenség lenne pusztán, az önmagunkhoz
és a másik emberhez fűződő viszonyunk apró etikai mozzanata, vagy jóval több
annál? Igaz, ha nem éppen nekünk hazudnak, vagy bennünket csapnak be csúnyán,
hajlamosak vagyunk napirendre térni felette. Főként, ha saját hazugságainkról van

^{ID} orcid.org/0009-0005-6202-6294

* Jelen tisztelő esszé annak figyelembevételével és annak apropóján készült, hogy Sipos Jósának mindvégig sajátos viszonya volt a gyakorlati politikához. A Reformkörök képviselő-
letében a rendszerváltás éveiben, sőt azt követően is sokáig részt vett a hazai baloldali
politikai életben. A politikában az egyenes és tisztességes narratívát jelenítette meg, szemé-
lyiségétől távol állt a hatalmi és személyes haszonszerzés szemléletmódja. A politika Jóska
számára a szó klasszikus értelmében a köz ügyeinek az intézését jelentette, közéleti praxisát
az elesettek iránti szolidaritás, segítőkészség és jóindulat motiválta. Az igazságkeresés és
az igazmondás jellemezte tevékenységét, s távol állt tőle a hazugság stratégiai-politikai esz-
közként történő alkalmazása, vagyis a hazugság mint politikai morál nem volt elképzelhető
számára.

szó. Mégsem gondolhatjuk, hogy a hazugság mibenléte és jelenléte életünkben kimerülne annyiban, hogy tudatosan, rossz szándékkal valótlan állít valaki, átverve ezáltal bennünket. Ezzel ugyanis még nem reflektáltunk sem a magunk hazugságaira, sem a hazugság ezernyi árnyalatára, sem pedig a hazugsággal szembesülő és szembesítő lelkiismeretre, s magára a politikai hazugságra sem.¹ Esszénk a hazugság, az önámítás és a lelkiismeret politikai morálhoz fűződő viszonyát igyekszik megvizsgálni.

No, de mi is valójában a hazugság? Azon túl, hogy a valóságtól történő eltávolodás, s hogy a társadalmi együttélést, illetve az egyéni érvényesülést elősegítő vagy nehezítő aktus. Sissela Bok elhíresült és a témában mérvadó könyvében a hazugságot így határozza meg: „Ha szándékosan meg akarunk téveszteni másokat, közlésünknek az a célja, hogy félrevezessük őket, azaz hogy elhitesünk velük valamit, amit mi magunk nem hiszünk.”² Ilyen értelemben tehát mindannyiunknak van fogalmi és gyakorlati ismerete a hazugságról, függetlenül annak súlyosságától, hasznától vagy kárától. Ki- és megkerülhetetlenül beleütközünk, dolgunk van vele, mondhatni univerzális tapasztalatunk – mert mindannyian hazudunk. Pedig minden ember és minden közösség számára evidencia, hogy az igazmondás alapvetően jó és helyes, a hazugság pedig rossz és helytelen. Morális normák, szakrális szövegek, jogi paragrafusok, filozófiai állásfoglalások, közösségi eljárásrendek és társadalmi konvenciók sokasága ítéli meg negatívan, vagy éppen tartja szankcionálandó bűnnek, s inti az embert igazmondásra. Ám a hazugság nem egyenlő pusztán a súlyos, előre eltervezett és ártó szándékú, belőle hasznot húzó becsapásával a másiknak. A jótékony hazugság akár életet menthet. Ezt a kérdéskört itt most nem vizsgáljuk, csak megállapítjuk, miszerint az, hogy mi minősül hazugságnak, s hogy mi legyen annak szankciója, azt közösségi egyezmények szabják meg. Így azt is, hogyan szabad, illetve hogyan nem szabad hazudnia egy közösség emberének. A hazugság módozataiba és gyakorlatába mintegy beleszocializáljuk magunkat.³

Nem tagadhatjuk, hogy a hazugság a lét(ezéshez), illetve önmagunk és mások megértéséhez éppúgy hozzátartozik, mint a kommunikáció által befolyásolt gya-

¹ Egy jó és nemes cél elérése érdekében megengedett eszköz lehet-e a politika számára a hazugság, avagy áthazudhatjuk-e magunkat az igazsághoz? S vajon mi a jó cél és mitől az? S egyáltalán, a jó cél mintegy megnesemesíti a hazugságot mint rossz eszközt, vagy a hazugság mint rossz eszköz magát a jó célt is megrontja? Avagy jó cél elérése a politika számára olykor nem is lehetséges másként, csak ha ehhez rossz és nemtelen eszközt használ, s szövetséget köt a gonosszal? Lásd erről Laczkó Sándor: *A politikai hazugság természetéről*. In: Olay Csaba – Schmal Dániel (szerk.): *Értelem és érzelem az európai gondolkodásban*. Budapest, 2019. 225–232.

² Bok, Sissela: *A hazugság*. Budapest 1983. 36. Ford. Háber Judit.

³ A hazugságról bővebben lásd *Lábjegyzetek Platónhoz 12. – A hazugság*. Szerk. Laczkó Sándor. Szeged, 2014. 534.

korlati cselekvéshez vagy magához az emberi természethez. Sőt, egyenesen identitásmeghatározó, önazonosító szerepe van, s ennyiben az élet természetes, ám veszedelmes jelensége. A valósághoz való viszonyunkról ugyanúgy szól, mint jellemünkről, illetve önmagunk és a 'másik' azonosításáról vagy éppen védelméről. Komplex jelenség tehát, amely az egyéni és közösségi létezés teljességét érinti, s amelyhez gyakorló hazudozóként mindannyiunknak köze van. Ugyanis a hazugság ver éket közénk, ássa alá bizalmunkat, mutatja meg jellemünket, befolyásolja cselekedeteinket és gondolatainkat, segíti talpon maradásunkat, határozza meg a valóságról alkotott képünket, s ilyen értelemben nagy a tétje. Az élet maga. S miért épp a politika világa maradna mentes a hazugságtól és az önámítástól? Olyannyira nem marad, hogy a hazugságot a politikát fogyasztó átlagpolgár – tévesen – előszeretettel azonosítja a politika lényegékként. De vajon lehet-e a politika világában úgy hazudni, hogy az ne aláassa, hanem megerősítse az egyéni és közösségi bizalmat, támogassa az emberek közötti kooperációt, megerősítse az ember mentális egységét és elősegítse a társadalmi kohéziót?

Való igaz, jobbára gyanakvással tekintünk a hazugságra, és kiolthatatlan igényünk van az igazság iránt. Az igazság (valóság) és a hazugság viszonya ugyanakkor a legkevésbé sem konfliktusmentes. S itt megint csak Sissela Bokra kell hivatkoznunk: „Az igazság ellentéte nem a hazugság, hanem a valótlanság, míg a hazugság ellentéte az őszinteség, az igazmondás.”⁴ Különböző okokból, de mindkettő iránt támadhat igénye az embernek, s lehet vonzó és elérendő cél, illetve eszköz. A hazug ember az, aki egy elérendő cél érdekében álarcot hord, s ne fedjük, az igazság természete is rejtőzködő. A hazug(ság) álarca nagy és alig megfejthető misztérium. Valódi rejtély. Mert elrejt, elfed, és teret hagy a bizonytalanságnak, kikezdi a bizonyosságot, képlékennyé teszi a valóságot, s így ténylegesen démoni. Az önlejtés, az ön- és valóságplepezés, illetve az ön- és valóságátalakítás démonja, amely álcája mögé el lehet rejtőzködni. Ám ebben az esetben az egyén és a közösség számára is időzített bomba. A bizonytalanság, esetlegesség és támpont nélkülség félelmetes masinériája. Csoda hát, ha negatív a megítélése, s erkölcsi konvenciók és jogi paragrafusok szűkítenék le a számára rendelkezésre álló teret? Még akkor is, ha sokszor épp védelmünket szolgálja.

Ugyanakkor a hazugság önmagában semmi. A hozzá fűződő viszonyunk, benne eljátszott szerepünk s az általa okozott kár/haszon teszi valamivé. De vajon önreflexióink részévé tudjuk-e tenni? Hazugságainknak ugyanis leginkább abban van/lehet szerepe, hogy milyen valóságot teremtünk (varázsolunk, hazudunk) magunk köré, s milyen valóságban élünk. Jobb tehát szembenéznünk lódításaink természetével és veszedelmeivel. Főként, ha tudjuk, hogy a hazugság legdurvább, legveszélyesebb, így minősített esete mégsem mások rossz szándékú becsapása, hanem önmagunk félrevezetése, amely önaltatás akár teljes élethazugsággá állhat össze. Noha látszólag mások felénk irányuló hazugsága sért bennünket a legjobban, a legtöbb dolgunk mégis saját hazugságainkkal, önmagunk megtévesztésével van, s ez az, amit nem hagyhatunk reflektálatlanul. A hazugság ezen formája ugyanis önreflexió, önmagunkkal történő szembenézés nélkül veszélyeztetni igazán

⁴ Bok: *A hazugság*, 36.

személyi integritásunkat.⁵ Saját hazugságunk mondhatni tükör önmagunk előtt, amibe ha belenézünk, megláthatjuk problémáinkat. Viszont épp a saját reflektált hazugságaink, önámító késztetéseink vezethetnek el bennünket az önismerethez, önmagunk és a másik azonosításához. Reflektált önképünk pedig arra figyelmeztethet bennünket, hogy az Édenkertbe nem hazudhatjuk vissza önmagunkat.

S vajon miért oly csábító az a hamis leegyszerűsítés, amely szerint a politika eszenciája maga a hazugság? Ha ugyanis a politikára pusztán a becsapás tudományként s nem pedig a közjóról folytatott diskurzusként tekintünk, akkor abból a hibás előfeltevésből indulunk ki, hogy mesterkedései tőlünk teljességgel függetlenek, s mi magunk mindössze ártatlan és véetlen áldozatai vagyunk hazugságainak. Holott valójában (hamis) reményeink, (önáltató) illúzióink, (megalapozatlan) vágyaink és elvárásaink, (vélt vagy valós) félelmeink generálják a politika hazug megnyilvánulásait. Nem kétséges, hogy miközben a politika eszközként kiaknázza a hazugság valamennyi lehetőségét, a valóság meghamisítása és átformálása lényegében saját emocionális késztetéseink függvényében történik, vagyis saját pszichénkből fakadó indíttatás folyamatában megy végbe. Egy általunk vágyott valóság elérése érdekében mintegy mi magunk várjuk el a politikától a valóság meghamisítását és átformálását, önámító tévhiteinknek és illúzióinknak, megalapozott vagy megalapozatlan reményeinknek, avagy éppen félelmeinknek megfelelően. A politika pedig csak él (vagy visszaél) ezen pszichés beállítottságunkkal. Röviden fogalmazva, a politikai hazugság az emberi természet önbecsapási hajlandóságából táplálkozik, azt elégíti ki, arra építve hiteti el, hogy a (megalapozatlan) vágyak teljesülhetnek. Tehát nem a politika teremti meg mesterségesen a hazugság iránti keresletet, hanem csak kielégíti az önbecsapás emberi természetből fakadó igényét, bár ezáltal persze újra is termeli azt.⁶ A politika mint az elhíttetés mestersége a reménnyel és a félelemmel kecsegtetve kopogtat be az átlagpolgár otthonába, s az így megszerzett bizalomra épülő praxisát aztán már a saját hatalmi céljai szolgálatába állítja. Ám ha egy közösség becsapva érzi magát, könnyen elvesz a bizalom, s ezáltal önazonossága, sőt létezése válhat kérdésessé. Pedig jó, ha tudjuk, amit Sissela Bok így fogalmaz meg: „A bizalom és az integritás drága kincsünk, melyet könnyű elherdálni, de nehéz visszanyerni. Csak az igazmondás tisztelete gyarapíthatja őket.”⁷

Anélkül, hogy belemerülnénk a kérdéskörbe, miszerint a politika és a hazugság cél/eszköz viszonylatában sokféle vélemény kristályosodott ki az antik görögöktől máig, ki kell emelnünk Bibó István álláspontját. Szerinte ugyanis a politikában hazudni nem szabad. Még egy jó cél érdekében sem, hisz az mindig lelepleződik, s többet árt, mint használ. Bibó így érvel: „A politikum területe ugyan nem annyira

⁵ Az önámításról mint a hazugság minősített és legsúlyosabb esetéről lásd Laczkó Sándor: *Az önámítás*. Tiszatáj, 72. évf. (2018) 5. sz. 56–59.

⁶ Lásd erről Laczkó: *A politikai hazugság természetéről*, 225–232.

⁷ Bok: *A hazugság*, 402.

közvetlenül anyagi jellegű, hogy ott minden hazugság oly közvetlenül és hamar megbosszulná magát, mint pl. a műszaki alkotás vagy a termelés területén, azonban nagyon is központi jelentőségű ahhoz, hogy hazugságai idővel végzetesekké ne váljanak. Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet. Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságra politikai konstrukciókat, politikai programot felépíteni.”⁸

S ha már a hazugságról beszélünk, vajon hogyan viszonyul a hazug ember lelkiismerete a hazugsághoz? Egyáltalán mi a lelkiismeret, amely örökösen tetten éri az embert, furdal, mardos és kellemetlenkedik? Tapintatlanul és szemrehányóan kérdez (jól tettem?), vagy éppen megfellebbezhetetlenül és ítélkezően állít (rosszul tettem!). Vádol és védelmez. Paradox módon azért vádol, hogy védelmezzon. Mert amennyiben ez a lelkiismeretnek nevezett belső instancia vádol és ezáltal kikölkent összerendezettségemből, akkor egyúttal arra is figyelmeztet, hogy legközelebb tartóztassam meg magam azon cselekedetektől, amelyek ilyen belső kellemetlenséget okoznak számomra. Védelmezése épp abban nyilvánul meg, hogy bár *post festa* mardos, de ez a mardosás egyben a megtörténtből a ’ne történjen meg többé’ irányába mutat. Lelkiismeretünk felénk fordulása épp vádló mivolta miatt ijesztő, megjelenése lehet démonikus, ám védekezésünk jobbjára esetleges. Egyszerre zökent(het) ki nyugal munkából, és állít(hat)ja helyre nyugal munkát. Kíméletlenül ostoroz, de van, hogy megnyugtatóan békén hagy. Hűség es társ rapszodikus természetel. Hol hallgat, hol pedig nagyon is bőbeszédű. A jelen idejű múltra utalás praxisa. Elmúlt önmagunkhoz (cselekedeteinkhez) való viszonyunk – lelkiismereti hangoltságunk függvényében – egyben megszabja jelenlegi és jövőbeni önmagunkhoz való viszonyunkat is.

Noha a filozófia története, illetve az egyes kultúrák története gazdag tárházát mutatja fel a lelkiismeret mibenlétének és viszonyrendszerének, ám ezen a helyen nem törekszünk ezek teljes bemutatására és értelmezésére.⁹ Viszont mondandónk logikájából fakadóan ki kell emelnünk Immanuel Kantot, aki a lelkiismeret egyik klasszikus megfogalmazását adja, s a lelkiismeretről mint önmagunk bírójáról beszél. Értelmezésében nem kétséges, hogy a hazug ember is hallja lelkiismerete vádló hangját, s dönt, hogy engedelmeskedik-e neki, s felhagy a hazudozással, vagy mentséget keres. A lelkiismeret – mint azt Kant az *Az erkölcsök metafizikája*

⁸ Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/350.html> (letöltés: 2022. április 15.)

⁹ A lelkiismeretet görögül *szüneidészisz*, latinul *conscientia*. Mindkettő jelentése: közösen, együtt tudni valamit, együtt-tudás. Közös, együttes tudása valamiféle ideális jónak, s annak, hogy amit aktuálisan cselekedett az ember, milyen viszonyban áll ezzel az ideálisnak tartott jóval. A lelkiismeret morális lényünk lényegéről szóló tudás, azonosulás erkölcsi személyiségünkkel. Akkor furdal, mardos és nyomaszt, ha a morális lényünk szerinti ideális jó konfliktusba kerül egy aktuális cselekedetünkkel. Lásd erről bővebben *Lábjegyzetek Platónhoz 5. – A lelkiismeret*. Szerk. Dékány András – Laczkó Sándor. Szeged, 2006. 428.

című művének *Az ember kötelességéről önmaga mint veleszületett bírója* iránt című fejezetben írja: „az emberben lévő belső törvénytudata, amely előtt gondolatai vádolják vagy felmentik egymást”¹⁰. Vagyis a lelkiismerete révén az ember önmagával számol el, a vádló és a vádlott ugyanazon személy. Kant szerint a lelkiismerete hangját minden ember hallja, még a legelvetemültebb is, legfeljebb nem hallgat rá. Ez a belső hang először megint, majd vádol, végül pedig a belső bíró ítéletet hirdet, amely lehet felmentés vagy elmarasztalás, de sohasem lehet jutalmazás. Hacsak nem a jutalom maga a megnyugvás, a lelkiismeret kínzó belső hangjának az elcsendesedése. Lényegében tehát a lelkiismeretünk azért int, figyelmeztet és vádol, hogy megvédjen bennünket a jövőbeni morális károktól, hogy megóvjon attól, amit nem szabadna megtennem, mert az számomra negatív következményekkel jár.

Hihetnénk, hogy a lelkiismeret az ember megzabolázásának és megszelídítésének az eszköze. Nélküle az ember féktelen, míg vele és általa (önmagával és környezetével) együttműködésre kész lény. De a lelkiismeret mégsem garancia mindenre. Van, hogy az ember képtelen felmérni tettei súlyát, és mentségkeresése, pszichés öngazolása olyannyira sikeres, hogy nem háborog a lelkiismerete. Mert mentségek keresésében az ember meglehetősen hatékony. S ebben a kontextusban a gonosz valóban banális.¹¹ Ugyanakkor a lelkiismeret nem csupán visszautal valami múltbéli rosszra, hanem a ’gond hívásának’ figyelmeztető szava ellenére csábítóan helyet hagy a ’bűnös-lét’ kihívásának.¹² A lelkiismeret tehát egyszerre előre- és visszahív. Hangja által az ember ugyan tudja, vagy tudni véli, hogy ’mit nem szabad(ott volna)’ tennie, mégis *kihívón* és *elhívón* vonzza maga a ’bűnös-lét’. Mert a modern ember létét mi sem jellemzi jobban, minthogy – bár hallja a lelkiismeretének nyugtalanító hangját – különböző technikákat dolgoz ki arra, hogy semlegesítse ezt a kellemetlen belső hangot. Tépelődése, mint a lelkiismerete általi tettenérést követő kínos kérdezősködés, egyúttal ösztönzi is, hogy a jövőben cselekedetei miatt ne kelljen szembesülnie vádlójával. A hazug ember lelkiismerete, ha mardos és furdal, arra figyelmeztet, hogy (főleg tudatosan és rossz szándékkal) nem lett volna szabad becsapni a másik embert, s lehetőleg ezután ne is tegye.

A hazugságot alapképlete szerint a hazug és a becsapott ember kettőssége jellemzi. Ám amikor önmagunkat csapjuk be, akkor egy személyben egyszerre vagyunk félrevezetők és félrevezetettek. Ugyanakkor önmagunk átverése esetében mintha a lelkiismeretünk nem hallatná a hangját. Úgy tűnik, hogy az önmagunkra irányuló hazugság felett a lelkiismeret nem diszponál, s szívesen engedi át a terepet az önámításnak. Vajon miért van ez így? Láthattuk, a vádló és a vádlott a lelkiismeret esetében ugyanaz a belső személy, mint ahogyan az önámítás esetében a hazug és

¹⁰ Kant: *Az erkölcsök metafizikája*. Budapest 1991. Ford. Berényi Gábor, 554.

¹¹ Arendt, Hannah: *Eichmann Jeruzsálemben. Tudósítás a gonosz banalitásáról*. Budapest, 2000. Ford. Mesés Péter.

¹² Lásd Martin Heidegger a lelkiismeretről: *Lét és idő*. Budapest, 2007. Ford. Vajda Mihály et al., 313–348.

a megtévesztett is ugyanaz a személy. Ám az előző esetben rendkívül szigorú, míg utóbbi esetben különösen engedékeny az a belső bíró, aki előtt védenünk kell önmagunkat, illetve aki véd bennünket. Miért nem vádolja a megtévesztett belső önmagunkat hazug önmagunkat? Talán mert a tapasztalat azt mutatja, hogy „a lelkiismeret olykor teljesen képtelen arra, hogy szembeszegüljön torzításainkkal”.¹³ Ezért nem elegendő pusztán a lelkiismeretünkhöz fordulni, amikor igazolni kívánjuk hazugságainkat önmagunkkal szemben. Ha másoknak csúnyán hazudunk, lelkiismeretünk jobbára meg szokott szólalni. Ám ha önmagunkat tévesztjük meg, lévén ez nem lelkiismereti kérdés, csöndben marad. Márpedig a lelkiismeret, ha működni kezd, akkor mint szigorú bíró lép fel, mardos, nyugtalanít és vádol, míg az önáltatás, öngigazolás, önfelmentés esetében ugyanazon belső bíró jóindulatú és jámbor, s könnyedén felment önmagammal szemben a hazugság vádja és felelőssége alól. Úgy tűnik, sajátos munkamegosztás van az önáltatás és a lelkiismeret között. Az egyik úgy védi személyi integritásomat, hogy felment, a másik úgy, hogy vádol.

De miért nem lármázza fel a házat lelkiismeretünk, amikor önmagunkat akarjuk félrevezetni? Minden bizonnyal azért, mert mind a lelkiismeret, mind az önámítás 'munkaköri kötelessége', úgymond, hogy védelmezze személyi összerendezettségemet. Ám nem ugyanakkor és nem ugyanúgy. Amikor magunkat szédítjük, akkor a lelkiismeret mintegy átengedi a terepet önáltatásunk eszköztárának. Mint azt említettük, a lelkiismeret azért vádol, hogy védelmezzen. Az önámítás szintén védi és szolgálja személyiségem egységét azáltal, hogy célokat jelöl ki számomra, vágyvalósággal és reményekkel kecsegtet, s ezek eléréséhez energiát stimulál. Mert önmagunk vágyhazugságait személyiségünk energiáinak az összefogására használja, s lelkiismeretünk ezt nem blokkolja. A lelkiismeretünk nem figyelmeztet bennünket arra, hogy hamis illúziók milyen veszedelmet jelentenek számunkra, mert nem ez a dolga. Egy a vágyvalóság és a tényleges valóság közötti konfliktushelyzet előbb döbönt rá bennünket milderre. Azért nem szól lelkiismeretünk szirénája, amikor önmagunkat csapjuk be, mert önvédelmi mechanizmusunk másik formáját, az önámítást hagyja érvényesülni. Lelkiismeretünknek nem ezzel, hanem a másokat megtévesztő hazugságainkkal van dolga, ennyiben tehát közösségi aktus. Az önámítás sokkal inkább magánpraxis. Még akkor is, ha önámító hajlandóságaink konfliktusokat generálhatnak közösségeinkkel.

Azt állítjuk tehát, hogy az önáltatás, önmagunk becsapása nem lelkiismereti, hanem önismereti probléma. Önámításunk révén egy a reális valóságtól eltérő vágyvalóságot teremtünk magunknak, amelyet viszont érdemes az önreflexió kontrollja alatt tartani. Jobb tehát szembenézni önmagunk becsapásának a természetével. Az önáltatás ugyanis önreflexió, önmagunkkal történő szembenézés nélkül komplett élethazugsággá válhat, mint azt olvashatjuk a modern drámairodalom több alkotásában.¹⁴ Az önámítási késztetéseinket ugyanakkor nem megtagadni,

¹³ Bok: *A hazugság*, 166.

¹⁴ Williams, Tennessee: *Drámák (A vágy villamosa)*. Ford. Bányay Geyza et al. Budapest. 2001.; Ibsen, Henrik: *A vadkacsa*. In: Ibsen: Három dráma. Ford. Németh László – Bart István – Hajdu Henrik. (Nóra, A vadkacsa, Solness építómester) Budapest, 1995.

hanem felfedni kell. Mintegy önismeretté szelídíteni. S ha önismeretünk és önreflexiónk erősíteni tudja személyi integritásunkat és autonómiánkat, akkor a politika hazugságai sem találnak rajtunk könnyen fogást. Akkor nem alapozhat vágyvalóságot generáló önámításunkra, s nem kecsegtethet bennünket illúziók vigaszával és hamis reménnyel.

Mondandónkat az igazmondás legfőbb védelmezőjével, Kanttal zárhatjuk. Kant szerint ugyanis „...látszólag ellentmondás, ha saját magunkat akarjuk szándékosan becsapni. [...] Az ember mint morális lény önmagát mint fizikai lényt nem használhatja fel csupán olyan eszközül, amelyet ne kötelezne a belső cél. [...] önmagával szemben igazmondásra van kötelezve.”¹⁵ Vagyis az igazmondásra kötelezett voltunk a főszabály, amelytől minden eltérés az emberi méltóság megsértését, ezáltal az ember morális lényi mivoltának megsemmisülését hozza magával. Hogyan értelmezhetjük ezt a gondolatot? Egyrészt úgy, hogy magam méltósága miatt nem hazudhatok másoknak, tartozom magamnak, úgymond, annyival, hogy nem hazudok, tehát önmagammal szembeni ama méltóság miatt nem csaphatok be más. Másrészt viszont a szó konkrét értelmében érthetjük úgy is a kitételt, hogy önmagam félrevezetése számára nem hagy lehetőséget. Önmagammal szemben vagyok igazmondásra kötelezve, vagyis nem áltathatom önmagam, nem hagyhatom önmagamat önmagam által eltéríteni a valóságtól, tudatos módon nem törekedhetek önnön becsapásomra. Kötelességemben áll, belső parancsom része, hogy nem vezethetem félre magamat, vagyis igazmondára vagyok kötelezve önmagammal szemben. Mint ahogyan természetesen másokat sem csaphatok be, lévén az igazmondás premisszája erre is kötelez. Márpedig az igazmondás kötelezettségének az elvetése, megsértése Kant szerint becstelenség, ami viszont nem más, mint a lelkiismeretesség hiánya, „...vagyis a becsületes vallomás hiánya belső bíránk előtt, akit egy másik, rendkívül szigorú személynek gondolunk el. Vágyunkat, (önszeretéből) valóságnak tartjuk, mert a cél, amelyre irányul, magánvalóan jó, a belső hazugság, jóllehet ellentétes az ember önmaga iránti kötelességével, ilyenkor csak gyengeségnek minősül.”¹⁶ Majd azzal zárja gondolatmenetét Kant, hogy ha megsértjük az igazmondás legfőbb alaptételét, tehát képesek vagyunk önmagunknak hazudni, akkor másnak is fogunk. Ez gyengeségünk következménye.

Lies, Self-deception and Conscience as Political Phenomena

Does the problem of lying and self-deception and then conscience confronted with lying bear any ethical and political significance? The aim of this essay is to analyse the relation of lies, self-deception and conscience to political morality.

The article argues that the oversimplifying statement ‘the essence of politics is lying’ is in fact false. If we consider politics as the art of deception, and not as a

¹⁵ Kant: *Az erkölcsök metafizikája*, 545.

¹⁶ Uo.

discourse on the common good, then our erroneous premise is that all political scheming is entirely independent from us, and we have helplessly fallen victims to the lies provided by politics. However, in fact our (false) hopes, illusions, (unfounded) desires and expectations, and (real or imagined) fears generate all the mendacious acts in politics. How does a liar's conscience perceive their own lies? What is conscience anyway, always catching us in the act? It reproaches us tactlessly (Did I do right?) or it condemns us unappealably (I did wrong). It accuses and defends. Paradoxically, it accuses to defend.

This article also argues that self-deception is not a question of conscience, but of self-awareness. In deceiving ourselves, we create a personal reality of desires different from objective reality. Lacking self-reflection will drift us away from reality, and eventually it may become a generator and a plaything of political lies. The question is: to what extent is our aspiration for truth and our ability to self-reflection able to counterbalance mendacious political attitudes?

Kant, as a representative of relentless truth-telling, believed that distorting the truth is immoral, and indicates lack of conscience. If we violate the principle of telling the truth in all circumstances, it means that we are capable of lying to ourselves, then to others as well, and others will also lie to us. The political sphere will exploit and make use of the potential of such dispositions.